

KÉT TŰZ KÖZÖTT

IRTA: LÁZÁR MIKLÓS

Sokal, 1915. szeptember 12.

A jarovi országuton robogunk már Lembergől, amikor társzekerek, autók, menetelő csapatok és daloló regruták torlódása megállást parancsol. Galicia visszafoglalt városaiban és községeiben most sorozták be a lengyel, rutén és zsidó legények virágát, tizennyolctól ötvenig egyszerre és felpántlikázott botokkal, zászlókkal, butykosokkal, kurjongatva valóban boldogan mennek katonának. Mindegyiknek van valamely elszámolni valója az orosz, személyes ügyek bosszút lihegnek, egyik a hugáért, másik az anyjáért, a harmadik a felperzselt vagyonáért már alig várja, hogy az éles szurony nekilendülhessen végre. Az országuttól jobbkéznek, fából épített bódék előtt táborigények füstölnek, egy kaftános vörös zsidó vágja a hust, körülötte vagy száz feketeruhás alak, a távolból éhes varjaknak tetszenek, körben sétálnak a szitáló esőben. Kik ezek? — kérdelem. Elmondják, hogy a barakkok lakói, menekültek, nyomorult népe, június elején a muszka korbácsokkal hajtotta őket a tűzvonalon át a mi állásaink felé. És most itt élnek? Az orosz barakkokat lakják hetek óta. Mifajta emberek? Zsidók meg parasztok. Csenedesek, egész nap a hangjukat se hallani, így járnak körbe, vagy ülnek és maguk elé bámulnak a földre. Biztosan sokat szenvedtek?

A katona, akivel beszélek, rám néz.

— Ki nem szenved a háboruban? Ezeknek az a bajuk, hogy nem tudnak felejteni.

Elgondolkozunk.

— Felejteni, — mondom, — elfelejteni fájdalmat vagy örömet a legnehezebb. Van, aki lerázza magáról, mint a férget, vagy a lepket, de az nem igazi ember.

Szünet.

— Mi maga civilben, káplár ur? — meg kellett kérdezni tőle, olyan nyilt, okos tekintete van.

— Mérnök, bányamérnök, jelenleg hadiönkéntes.

Együtt gázoltuk a sarat a barakkokig. Az oroszok tákolták össze ezeket a gyatra épületeket, a könnyű sebesültjeiket, később az összefogdosott gyanus elemeket tartották bennük. Ablak, ajtó nincs. Az udvar kavicsal van beszórvva, ott álldogálnak kisebb csoportokban a menekültek. Előbb a lakások belsejét nézzük, a fehér deszkafalon szénnel, meg színes krétával rajzok és felírások, még az oroszok idejéből. A legtöbb átszúrt szívet ábrázol, nyíllal átdöfött szívet, primitív női fejeket, jelmondatokkal és versekkel. A mérnök érti a szláv nyelveket, kibetűzi és lefordítja.

— Itt feküdtem egy éjszakán, seblázban a puszta földön, egyetlen ölelésed meggyógyított volna Katalin!

Mind ilyen, vagy ehhez hasonló, átlőtt katonák szomorú és reménytelen érzékisége, vágyakozás, aminek talán alapja sincs; végül százszor is, apró kockákra írva: Istenem, Istenem, Istenem!

— Az oroszok is eleget szenvedtek, — kezdtem, de nem fejeztem be a mondatot.

— Hát emberek . . . — feleli a mérnök, — de igénytelenebbek, apatikusabbak, életuntabbak, mint mi vagyunk.

Az udvaron ezalatt összebújtak a menekültek, látható aggodalommal, de kíváncsian várják, hogy mit akarunk, miért keressük fel őket. A kör közepén középtermétünél valamivel alacsonyabb, feketeruhás, öreg emberke áll, összehúzódva, mintegy ugrásra készen. Ő a társaság feje nyilván, a többiek statiszták. Legtöbbje óhitű zsidó, krétafehér arcok, gyuladt vörös szélű szemek, a finom degenerált kezek ideges rángatózása, vadul növesztett szakállak, kendők, kaftánok, csizmák, hörögve lélegzenek, a hangjuk sírás és imádkozás egyben. Közéjük ékelve halálfélelem, sajgó idegek és nyers testi fájdalmak szolidaritásában mintegy az ortodoxhoz testvériesülve, rutén parasztok, ukrainisták állnak, bozontos szemöldökü, keskeny arcu, szőke földművesek. Négy százan lhetnek, a legkisebb neszre mind osszerezzen, orrukkal, szájukkal furcsa grimaszokat vágnak, sulyosan neuraszténiás valamennyi. A kör közepén az öreg körül mozgolódás támad, a rabbi, a rabbi, mondják és a könyökükkel lökdösik előre. — Hová való? — kérdeztem halkán és barátságosan, különben félnem kell, hogy elfutnak, mint a pirosszemű tengerinyulak.

— A rabbi! A rabbi!

A zsidók és parasztok együttes erővel elem taszigálják.

— Nevem Ziff, rabbinus. Ezek tlumaci és lisiaci polgárok. . .

A mérnök lengyelül magyarázza, hogy szeretném, ha elmondanák a történetüket, eleitől végig, jó szándékkal jövök, bizalommal lehetnek hozzám. Ziff rabbinus beszélni kezd, megkísérlem szórul-szóra visszaadni előadását,

sajnos, hiányozni fog hangjának megtört csengése, fuldoklása, a patétikus erő, a templomi gesztusok, az egész jelenet megrázó, kegyetlen komorsága. A többiek, mint a görög tragédiák kórusa, csak szenvedéseik végéig csigázott etappejainál visítottak közbe, sovány karjukat rázva, önmagukból kikelve, lázrózsákkal az elefántcsontarcokon.

— Április 27-én volt. Trunov ezredes várkormányzó maga elé hivatott, hé rabbi, mondta, hé az összes tlumaci férfi zsidóknak nyolc éves koruktól százig el kell hagyni a várost. Hogyan, mondtam, miért? Rimánkodtam, kirugott. Majd hogy az osztrákok besorozzanak benneteket átkozott spiónok! — kiáltotta utánam. Elbujtunk pincékbe, gödrökbe, de május elsején jöttek a kozákok, korbácscsal szeszeterelték a hitközségemet, szám szerint het-százhetven lelket. Kordont vontak körénk, asszonytól, gyerektől el sem bucsuzhattunk, még az éjszaka elindultunk a bizonytalanba. Egész nap mentünk, este Stanislauba értünk, ahol a városi színházba kvártélyoztak. A terem zsufolva volt sebesültekkel, hadifoglyokkal, menekülőkkel, nekink nem is jutott hely, álltunk hajnalig az előcsarnokban. Ekkor érkeztek a lisicai zsidók négyszázan, együtt vándoroltunk tovább Halicsba. Pénteki napon este érkezünk, az imaházban töltöttük az éjt könyörgéssel. Másnap stáció Burstin, a hitsorsosok látva szomorú helyzetünket, megvendégeltek, mire a kozák tiszt ötezer korona büntetéssel sujtotta a várost és tuszokat vitt magával. Vasárnap Rochatin előtt, Vierzbołowce községben élénk lovagolt egy ezredes, Rochatin kormányzója, mondván, neki elég zsidója van, nem enged be minket a városába.

— Uram — szóltam én — nézd véres lábainkat, így nem feküdhünk a mocsárban!

— Miből élünk? Legalább élelmiszereket hozhassunk a városból!

— Zpowitra zsyjtne! Éljetek a levegőből!

— Büntess engem egyedül, én a rabbi vagyok, de kímélet a többiekkel! Nyolcvan és kilencven éves aggastyánok vannak köztünk.

— Nekem nem rabbi az, akit kozákok kísérik!

Ezzel megsarkantyuzta a lovát és elnyargalt.

Térdig a mocsárban dideregtünk, étlen, szomjan. Hetvenen kiütött a láz, husz vén ember meghalt. Reggel a kozákok tovább akartak kísérik, de a gyenge és beteg emberek ellenszegültek, tiporjatok, löjtek közénk, kiáltottak és hiába csattogott a nagejka, nem mozdultak. Véresre püfölve fetrengtek a földön, míg összetett kezekkel rá nem bírtam őket az ut folytatására. Feltápáskodtak a szerencsétlenek, a gyengék és fegyvertelenek revolúciójának mindig ez volt a vége, későn este Przemyslaniban adtak pihenőt. Egy istállóból kihajtották a trénlóvakat és bennünket préseltek helyükbe az állati szemet közé. A betegek közül ismét meghalt tizenkettő. Újból társakat osztottak közénk, kétszáz zsidót Bohorodczayból. Május ötödikén végre elértük száműzetésünk végcélját, Zlocovot. A jó népek meleg ruhát osztottak ki, munkához jutottunk aránylag zavartalanul éltünk június harmadikáig, Przemysl eleste napjáig. Délután terjedt el a hír és este már összefogdostak sáncmunkára, árokásásra. A kozákok vadállatok módjára bántak velünk; hogy két gyerek az ütlegek és rugások következtében meghalt, panaszra járultam a városkormányzó elé. A kormányzó szobájában egy idegen generálist találtam. Igen kegyes hangulatban volt, megkopogtatta a hátam és megkérdezte:

— Mondd Rabbi, nem akarnátok ti haza menni?

— Igen — mondtam — ez a vágy firtja bennünk a lelket.

— Én megengedem! Kétszázanként visszatérhettek a városotokba.

— Románián át, így gondolja?

— Nem. A tűzvonalon keresztül! Válassz ki kétszáz embert, ezek egy hét múlva indulhatnak. Megértetted? Mit báméskodsz? Lódulj!

Harmadnap ráműzentek, mi van a turnussal. Kiválogattuk a fiatalabb embereket, a vá-

rosban bujdosott néhány magyar honvéd hadifogoly, ezek a poklok tüzén is vissza akartak térni a csapataikhoz, őket is, számszerint kilencet a csoportba csempésztük, végül 128-an voltak együtt, mert az oroszok huszonnyolc gyanus existenciát, mint később kiderült, kémekeket csatoltak hozzánk a félelmetes és rejtelmes útra.

Huszedikán, pénteki napon, sötét, esős éjszakán a város határába vittek, mindnyájunknak bekötötték fekete kendővel a szemét; figyelmeztettek, hogy aki a kendőt leveszi, rögtön agyonlövik. Hosszú libasorban állítottak fel, kéz a kézben, legelőn egy orosz gyalogos altiszt és útnak indítottak. Dombokra fel, völgyekbe le, erdők között, bokáig vízben, csúszós ösvényeken botorkáltunk, tántorogtunk, mint a részegek, aki elesett és nem birt rögtön talpra állani, ottmaradt, elveszett, tájékozódni lehetetlen volt az átláthatatlan fekete kendőn keresztül, jó három órai út után tisztán kivesszük a puska és géppuska szakadatlan ropogását, golyók fütyölnek a fülünk mellett, közvetlen közelünkben ágyulövedék robban. A kendőn át is érezzük, hogy előlről és hátulról is reflektorok fénye világít ránk olykor.

— Állj! — kiáltja az orosz altiszt. És így folytatja: — Most már elhagytuk a cár frontját, a két harc vonal között állunk, levehetitek a kendőt a szemetekről!

Percekig nem látunk semmit; a puska golyók süvöltöznek a koromsötétségben.

Az altiszt újra beszél:

— Előre mentek, mindig előre a földeken! Nagy faluhoz értek. Onnan küldjétek két parlamentáirt az osztrákokhoz, fehér zászlóval. Ezek már jóval az állások előtt kiáltozák torkukszakadtából: „Osztrák testvérek!“ Oszt' vágódjanak hasra. . .

A velünk küldött huszonöt-huszonöt orosz katona ezután megparancsolta, hogy feküdjünk le és adjuk át a pénzünket, aki kiáltani merészel, lelövik, Ennek megtörténtével lekapták a puszkát, célbavettek, mire futni kezd-

tünk, míg a lábunk bírta, az előre jelzett falu határán félholtan roskadtunk az országút sárába. Gologonyban voltunk. Pirkadt; néhány ház még lángolt, Golgory felperzselve és tökéletesen kirabolva, élő lélek nélkül feküdt előttünk a szürkületben. Körülnézni nem volt időnk; két oldalról csaptak le a golyók, előlről, hátulról, szüntelenül. Keresztűzbe kerülünk. Számosan megsebesültek. Rettenetes lövöldözésben négykézláb másztunk végig a még égő, füstölgő Golgory utcáin, míg a völgyben, némiképp fedezve, újra felocsudhatunk rémületünkből. A sebesülteket, százhuszonkilenc embert, úgy ahogy tudtam, ellátam, aztán a fehérnemünkből, többen halotti ingeiket hozták el az útra, két hatalmas fehér lobogót kötöttünk hosszú póznákra. Én és Urmann Fábián, thumaci kántor reggel nyolc órakor elindultunk, mint parlamentairek az osztrák-magyar csapatok fedezékei elé. Harminc pernyi gyaloglás után halljuk beszélő csövön keresztül kiáltják:

— Stehen bleiben! Anhalten! Einen Mann vorzuschicken!

Magam megyek előre és a lövöldözés elhallgat egy pillanatra. Urmann lefeküdt a földre. Berántanak a legszélső árokba, a parancsnoknak, egy magyar tisztnek röviden elmondom a helyzetünket, katonákat küldenek ki és beszállítják a többieket is. A megmenekült magyar hadifoglyok, dacára sebesülésüknek, örömben táncolni kezdtek; az oroszok huszonnyolc emberét rögtön kiválasztják és elkísérik. A parancsnok teát adat, a betegeket és sebesülteket a kötözőhelyre küldi. Futóárkonkon át jutottunk a front mögé, onnan Przemyslaniba, végül ide Lembergbe.

— Augusztus huszadikáig még négy kétszáz-as csoportot hajtottak át a muszkoviták a tűzvonalon. A hozzájuk beosztott kémeket persze rögtön letartóztatták.

— El lehet felejteni ezt az éjszakát?

Az autónk túlke sirt az országúton. Menem kellett és a válasszal adós maradtam.

